

วงสละล้อ ซอ ปีน ของแม่ครูลำดวน สุวรรณภูคำ คณะซอแก้ว จังหวัดแพร่

Wong Saloh Saw Pin of Master Lamduan Suwannaphukham
Chorkeaw Band in Phrae Provinceวัชรภรณ์ มั่งป้า*¹ ชำคม พรประสิทธิ์²Watcharaporn Mungpa*¹ Kumkom Pornprasit²

Abstract

This study is a qualitative research using data collected from fieldwork during the year 2019-2020. The aim is to study the biography, ways to play musical instrument, vocal melody, and music melody. The research process includes data collection, data study, data analysis and conclusion. It is found that Master Lamduan Suwannaphukham is an expert of folk music in Nan province and is a leader of Chorkeaw band. With more than 50 years of experience, she becomes widely famous. Master Lamduan is a disciple of Master Muangdee Dhebprasith from whom she learnt both ritual and performance. Her method of Pin playing mostly involves the major second, the major third and the use of Sabud technique. Her Saloh playing incorporates all intervals and the use of Prom, Kayee and Sabud technique. Master Lamduan generally uses 2 words per 1 bar structure in her lyrics, except in improvisation where it is necessary to use many words. Word stressing usually occurs on the last note of the bar, following the accent of northern dialect. She also uses Sorn Seang technique to emphasize words. Folk music in Nan province mostly uses

* Corresponding author, email: m.watcharaporn@yahoo.com

¹ นิสิตปริญญาโท คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Master's Degree Candidate, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University

² อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² Advisor, Prof., Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University

Uern Technique in 2 cases. The first one is when there are words using Thai high tone and rising tone called Mai Tree and Mai Jattawa. The second case is to connect words between bars, which is mostly used in skeletal melody songs more than fixed melody songs. From studying the songs called *Dard Naan*, *Lublang*, *Pamatatongtang*, *Dard Phrae* and *Japuchiangglang*, it is found that the melodies are arranged with 3 Penta centric modes, namely Pengaorbon, Java and Glanghaeb mode.

Keywords: Wong Saloh Saw Pin / Chorkeaw Band / Lamduan Suwannaphukham

บทคัดย่อ

การดำเนินวิจัยใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการวิจัยระหว่างปี พ.ศ. 2562-2563 (2019-2020) มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาประวัติชีวิต วิธีการบรรเลงเครื่องดนตรี ทำนอง ซอ และทำนองดนตรี มีขั้นตอนการวิจัยคือขั้นรวบรวมข้อมูล ขั้นศึกษาข้อมูล ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นสรุปข้อมูล พบว่าแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ เชี่ยวชาญด้านการขับซอล่องน่าน เป็นหัวหน้าคณะซอแก้ว สังสมประสบการณ่มากกว่า 50 ปี มีชื่อเสียงในวงกว้าง ท่านเป็นศิษย์พ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ ศึกษาทั้งพิธีกรรมและการแสดง วิธีการบรรเลงป็นพบการบรรเลงคู่สองและคู่สี่ เป็นส่วนมากและใช้กลวิธีการสลับ สละใช้คู่เสียงทุกคู่เสียงและใช้กลวิธีการพรมนิ้ว การขยี้ และการสลับ การบรรจุคำร้องในแบบแม่ครูมักจะบรรจุ 2 คำ ต่อ 1 ห้อง ยกเว้นการดันสดที่จำเป็นต้องใช้คำหลายคำ การเน้นคำมักเน้นตำแหน่งตรงกับเสียงลูกตก เป็นสำเนียงภาษาทางเหนือ และใช้กลวิธีการซ่อนเสียงช่วยเน้นคำด้วย การขับซอนิยมใช้การเอื้อน 2 กรณี กรณีแรก คำที่มีการใช้วรรณยุกต์ไม้ตรีและไม้จัตวา กรณีที่สองใช้เชื่อมคำระหว่างห้อง และมักจะใช้ในเพลงรูปแบบดำเนิน ทำนองมากกว่าเพลงบังคับทาง การศึกษาเพลงดาต่น่าน เพลงลับแล เพลงพม่าโต๊ะโต้งเต้ง เพลงดาตแพร์ และเพลงจะปุ่เชียงกลาง มีการเรียงร้อยทำนองด้วยกลุ่มเสียงทางเพียงอบน ซวา และกลางแหบ

คำสำคัญ: วงสละ ซอ ปิน / คณะซอแก้ว / แม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ดนตรีพื้นบ้านล้านนาเป็นวัฒนธรรมดนตรีที่แพร่กระจายอยู่ในบริเวณอาณาเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะของเสียงและการบรรเลงที่เป็นเอกลักษณ์อย่างชัดเจน ในสำเนียงเสียงที่มีความไพเราะอ่อนหวาน ทำนองเพลงที่มีอัตราจังหวะช้าแบบค่อยเป็นค่อยไป บ่งบอกวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในภาคเหนือ ซึ่งมักจะพบว่าดนตรีพื้นบ้านล้านนาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของคนภาคเหนือที่บรรเลงเพื่อประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ และเพื่อความบันเทิง

การขับขอลนับเป็นหนึ่งในดนตรีพื้นบ้านล้านนาที่มีการร้องปฏิพากย์โต้ตอบกันระหว่างช่างซอ (คนร้อง) ซึ่งมีการใช้ปฏิภาณไหวพริบในการคิดคำเพื่อโต้ตอบกันโดยเฉียบพลันสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ “การขับซอปี ศิลปะการขับร้องแบบล้านนาตะวันตกที่มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีปี่จุมเป็นเครื่องดนตรีดำเนินทำนองหลัก มีทำนองค่อนข้างกระชับ อีกประเภทหนึ่งคือการขับซอล่องน่าน ศิลปะการขับร้องแบบล้านนาตะวันออกที่มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดน่าน โดยมีปี่หรือซิง เป็นเครื่องดนตรีดำเนินทำนองหลัก ทำนองค่อนข้างนุ่มนวล ไม่เร็ว”³

การขับซอล่องน่านเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมดนตรีล้านนา ที่ได้รับการสืบทอดมาในจังหวัดน่าน “ซึ่งประกอบไปด้วยคำ 3 คำคือ คำว่า ซอ เป็นภาษาเหนือ หมายถึงการขับร้องเป็นเพลงพื้นบ้านล้านนาชนิดหนึ่งในลักษณะการโต้ตอบกัน คำว่า ล่อง หมายความว่า ลงมาตามน้ำ เช่น ล่องเรือ ล่องแพ ฯลฯ ส่วนคำว่า น่าน หมายถึง เมืองน่านหรือจังหวัดน่าน สรุปโดยรวมจึงหมายความว่า การขับร้องเพลงพื้นบ้านภาคเหนือโดยการตระเวนไปตามลำน้ำน่าน”⁴

ซอล่องน่านนับเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมดนตรีประจำจังหวัดล้านนาตะวันออก ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีอันได้แก่ ผู้ขับลำนำ หรือ คนซอ (ร้อง) ซิง หรือในบางจังหวัดเรียกว่า ปี่ และสะล้อ หรือในบางจังหวัดเรียกว่า สะล้อก็อบตามลักษณะทางกายภาพของเครื่องดนตรี ในปัจจุบันยังคงมีคณะซอล่องน่านที่มีชื่อเสียงอยู่มากมายหลายคณะ เช่น คณะพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ คณะซอแก้ว ฯลฯ

คณะซอแก้วเป็นคณะซอล่องน่านที่มีชื่อเสียงในจังหวัดแพร่มายาวนานกว่า 50 ปี ซึ่งได้รับการยอมรับจากกลุ่มผู้ฟังในแถบล้านนาตะวันออกและจังหวัดใกล้เคียง ได้รับการก่อตั้งโดย

³ Lamduan Suwannaphukham, *Kamsawsalohpin WannaSinphendinlanna* (Nakohn Pathom: Printing Silpakorn University, 2015), 4. (in Thai)

⁴ Rattasil Chomsung, “WongSaloh Saw Pin of Master Arunsilp Daungmoon in Nan Province” (Master’s Thesis, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, 2016), 42. (in Thai)

“แม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ศิลปินดีเด่นประจำจังหวัดแพร่ ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรม รางวัลเพชรราชภัฏ-เพชรล้านนา ปี 2562 โดยคณะหอแก้วมีสมาชิกในวง ได้แก่ นายทินกร กอไกร นายภูษิต ยะปะนันท์ นายพงศกร เกี้ยงหนูน และแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ผู้ควบคุมวงและเป็นหัวหน้าของวง”⁵

แม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ หรือ ลำตวน เมืองแพร่ เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและมีชื่อเสียงในการขับซอล่องน่านอาศัยอยู่อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ปัจจุบัน “แม่ครูลำตวนทำหน้าที่เป็นวิทยากรรับเชิญในการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการซอล่องน่านให้กับสถาบันอุดมศึกษาที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น”⁶

ผู้วิจัยเล็งเห็นคุณค่าของการขับซอล่องน่านในแบบฉบับของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ที่มีลักษณะเฉพาะตนที่ทรงคุณค่า รวมถึงประวัติการสืบทอดวิชาดนตรีพื้นบ้านและการฟ้อนแน่นของแม่ครูลำตวนที่ได้รับมาจากพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ ศิลปินซอล่องน่านที่มีชื่อเสียงในจังหวัดน่าน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อประโยชน์ทางวิชาการจะปรากฏอย่างกว้างขวางสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติชีวิตและวิธีการบรรเลงวงสล้อ ซอ ปิน ของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ
2. เพื่อศึกษาทำนองซอและทำนองดนตรีของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบ่งเป็นขั้นรวบรวมข้อมูล ขั้นศึกษาข้อมูล ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นสรุปข้อมูล ซึ่งในขั้นตอนรวบรวมข้อมูล เป็นการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือทางวิชาการและเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ บันทึกเสียงการแสดงของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องจำนวน 8 ท่าน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างได้แก่กลุ่มแรก ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับซอล่องน่าน จำนวน 2 ท่าน กลุ่มที่สอง ผู้ที่เคยร่วมปฏิบัติงานกับแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ จำนวน 5 ท่าน และกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 1 ท่าน โดยทำการสัมภาษณ์และศึกษาข้อมูลจากการถอดคำสัมภาษณ์ หากมีผู้ที่ไม่สะดวกเข้าร่วมในการสัมภาษณ์หรือไม่สามารถสอบถามได้ครบตามที่กำหนดไว้ จะทำการคัดออกเนื่องจากข้อมูลไม่มีน้ำหนักมากพอในการ

⁵ Lamduan Suwannaphukham, *Kamsawsalohpin WannaSinphendinlanna* (Nakohn Pathom: Printing Silpakorn University, 2016), 463. (in Thai)

⁶ Lamduan Suwannaphukham, Interview (July 27, 2018).

สรุปผลการวิจัยแล้วทำการหาข้อมูลทางเอกสารเพิ่มเติมให้เพียงพอต่อการสรุปผล และจะมีเกณฑ์การคัดเลือกตัวอย่างผู้วิจัยเพิ่มเพื่อกำหนดแทนผู้ที่ถูกคัดออกจำนวน 10 ท่าน โดยแบ่งกลุ่มเช่นเดียวกันกับการเก็บข้อมูลข้างต้น เมื่อขั้นตอนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างสำเร็จแล้วจึงยกขึ้นตั้งฉากตัวเป็นศิษย์ของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ พร้อมทั้งวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ สรุปอภิปรายผลการวิจัยจากข้อมูลที่รวบรวม และเสนอแนะความคิดเห็นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1. ประวัติแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ

Figure 1 Mistress Lamduan Suwannaphukham

แม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ (นามสกุลเดิม คำแปน) เกิดเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2495 ณ บ้านเลขที่ 40 หมู่ 11 บ้านปทุม ตำบลเหมืองหม้อ อำเภอมือง จังหวัดแพร่ เป็นบุตรของนายนิรันดร์ คำแปน และนางดำรง สุวรรณภู มีพี่น้องทั้งหมด 2 คน โดยแม่ครูเป็นคนสุดท้อง

การศึกษาสายสามัญ แม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ได้สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียน วัดบ้านปทุม (ถาวรราษฎร์ศึกษา) เมื่อปีพ.ศ. 2506 แต่ด้วยฐานะทางบ้านของแม่ครูที่ค่อนข้างลำบาก มารดาของแม่ครูจึงได้ส่งแม่ครูไปเรียนขับชอกกับพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ ศิลปินขับชอล่องน่านที่มีชื่อเสียง ณ จังหวัดน่าน

การศึกษาด้านศิลปะล้านนา แม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ “เริ่มต้นศึกษาเล่าเรียนกับพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ โดยเดินทางไปกับผู้เป็นน้าชายชื่ออินสง (ไม่ทราบนามสกุล) มีศักดิ์เป็นน้องชายของมารดาของแม่ครู”⁷ ในช่วงเวลาที่ได้สัมผัสความรู้ศาสตร์ศิลปะต่าง ๆ จากพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์

⁷ Kitiwat Kingkeaw, “The Saw Longnan of Lamduan Kampan” (Master’s Thesis, Srinakharinwirot University 2010), 51. (in Thai)

หลังจากนั้นพ่อครูเมืองดีจึงเริ่มพาแม่ครูลำตวนออกแสดงตามงานต่าง ๆ แล้วจึงบอกให้แม่ครูลำตวนว่าสามารถกลับบ้านแล้วดังนี้ “ตอนที่อยู่กับครูเนี่ยนะก็ไปกับครูมาประกวดที่แพร่ก็ได้ที่ 1 ประเภทตลก จากนั้นมาได้ 4-5 ปี 6 ปี ละ เป็นก็ว่า จะไปอยู่บ้านก็ได้ ไปตั้งวงเลย”⁸ แม่ครูลำตวนจึงได้กลับภูมิลำเนา จังหวัดแพร่ เพื่อหาออกประสบการณ์แล้วตั้งคณะของตนเองขึ้นมา

ชีวิตการเป็นศิลปิน ในช่วงแรกแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ไม่ได้มีวงเป็นของตนเองจึงได้ร่วมงานขับซอร่วมกับวงอื่นอย่างเป็นประจำจนกระทั่งมีชื่อเสียงและได้รับเชิญไปขับซอร่วมกับคณะซอที่มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น คณะคำผาย นูบิง (ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงการขับซอ ปี พ.ศ. 2538) จังหวัดน่าน คณะนายถนอม (สีมา) หลวงฤทธิ์ จังหวัดน่าน คณะนายสงคราม เหมือง-ทอง จังหวัดแพร่ เป็นต้น อีกทั้งแม่ครูยังได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรพิเศษตามมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่าง ๆ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2550 แม่ครูลำตวนได้ก่อตั้งวงซอแก้วขึ้นมาร่วมกับพ่อครูสมศักดิ์ ปินะสุ จนกระทั่งพ่อครูสมศักดิ์ ปินะสุ ถึงแก่กรรมด้วยโรคประจำตัว แม่ครูลำตวนจึงได้ขอใช้ช่วงชีวิตที่เหลืออยู่ถ่ายทอดและเผยแพร่วัฒนธรรมการขับซอล่องน่านในแบบฉบับของแม่ครูให้นักเรียนนักศึกษา และบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในศิลปะล้านนา และได้เปิดศูนย์การเรียนรู้ซอพื้นเมืองแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ที่บ้านของตนเอง

ผู้วิจัยได้รวบรวมรางวัลเกียรติยศของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ที่แม่ครูได้รับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 จนถึงปัจจุบันเป็นต้นไปจากหนังสือกำซอสะล้อปิ่น วรรณศิลป์แผ่นดินล้านนาและบทสัมภาษณ์รวมแล้วมีทั้งหมด 16 รางวัล และมีรางวัลที่สำคัญ เช่น รางวัลพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ผู้ทำคุณประโยชน์แก่เด็กและเยาวชน สาขาศิลปวัฒนธรรมประจำปี พ.ศ. 2554 เป็นต้น

คณะซอแก้วมีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 3 ท่าน ได้แก่ นายทินกร กอไคว (ปิ่น) นายภูษิต ยะปะนันท์ (สะล้อ) นายพงศกร เกียงหนู (ปิ่น)

2. วิธีการบรรเลงวงสะล้อ ซอ ปิ่น ของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ

วิธีการบรรเลงวงสะล้อ ซอ ปิ่น ของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ สะล้อ ซอ และปิ่น หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปจะไม่ถือว่าเป็นวงซอล่องน่าน ผู้ที่ทำหน้าที่ในการบรรเลงเครื่องดนตรีแต่ละชนิดจะเรียกว่า ซ่างสะล้อ ซ่างซอ และซ่างปิ่น ซึ่งเครื่องดนตรีแต่ละชนิดจะมีวิธีการบรรเลงดังนี้

⁸ Lamduan Suwannaphukham, Interview (August 8, 2020).

2.1 ช่างซอ

ช่างซอเป็นผู้ทำหน้าที่ขับกล่อมบรรเลงเพลงให้แก่ผู้ฟังด้วยภาษาที่สละสลวยและคล้องจอง ผู้วิจัยได้สรุปเรื่องคุณสมบัติที่ดีของช่างซอได้ว่า ช่างซอเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งในอดีต และปัจจุบัน ทางโลกและทางธรรม เพื่อที่จะสามารถนำมาปรับแต่งเป็นบทกลอนเพื่อปฏิพากย์กันได้อย่างราบรื่น นอกจากนี้ช่างซอยังเป็นผู้ที่มีความสามารถในการร้องเพลงอย่างดีเยี่ยม ทั้งกำลังเสียง พลังปอด ที่แข็งแรง และลูกคอที่ไพเราะ เนื่องจากต้องขับกล่อมเป็นเวลานานอย่างต่อเนื่องกัน อีกทั้งเป็นผู้ที่มีความสนใจในสิ่งแวดล้อมรอบข้างที่อยู่รอบ ๆ ตัว และช่างสังเกต เนื่องจากจะต้องมีการบรรยายถึงสิ่งแวดล้อมและผู้ร่วมงาน ต้องมีการแซวผ่านบทกลอนเพื่อให้ไม่เกิดความเบื่อหน่ายและมีความสนุกสนาน ประกอบกับปฏิกิริยาไหวพริบในการโต้ตอบการระหว่างคู่ถ้อย เพื่อให้เกิดอารมณ์สัจต้องคิดค้นทำนองกลอนสดใหม่ ๆ และสุดท้ายคือบุคลิกภาพและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งผู้คนจะนิยมชมชอบและเกื้อหนุนต่อการว่าจ้างงาน

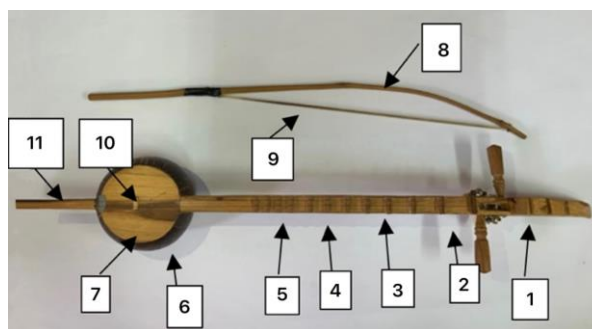
2.2 สะล้อ

สะล้อ เป็นเครื่องดนตรีประเภทสีของภาคเหนือ มีลักษณะคล้ายกับซอฮู้ของภาคกลาง แต่การตั้งเสียงจะไม่เหมือนกัน สะล้อมี 2 ประเภท คือ สะล้อเซียงใหม่ (สะลือกกลม) และสะล้อน่าน (ก๊อบ) จะมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดคือ สะลือกกลมจะไม่มีลูกนับส่วนสะลือก๊อบจะมีลูกนับ แต่มีลักษณะการบรรเลงที่คล้ายกันคือ วิธีบรรเลงจะมีคันชักแยกออกจากตัวสายซอแล้วสีกคล้ายกับซอสามสาย สะลือก๊อบจึงสะดวกต่อการบรรเลงเพราะยากที่จะมีเสียงเพี้ยนเกิดขึ้น สะล้อทำจากไม้ที่มีน้ำหนักเบา เช่น ไม้ขนุน เป็นต้น ตัวกะโหล่งหรือกะโหลกสะล้อจะทำมาจากกะลามะพร้าวผ่าหัวและท้าย

วิธีการบรรเลงสะล้อ จะใช้มือซ้ายจับที่คันสะล้อช่วงใต้ลูกบิดบริเวณก๊อบสะล้อลูกบนสุด และให้คันสะล้ออยู่ระหว่างนิ้วโป้งกับนิ้วชี้จากนั้นใช้นิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง และนิ้วก้อย เลือกกดทีละนิ้วในบริเวณลูกนับแต่ละลูกเพื่อเลือกระดับเสียงที่ต้องการ ในส่วนของมือขวาจะใช้จับคันชักด้วยทำหงายมือแล้วนำคันชักวางระหว่างนิ้วโป้งกับนิ้วชี้จากนั้นใช้นิ้วนางสอดเข้าไปด้านในหางม้าแล้วทำการสีในตำแหน่งสายที่ติดกับโง้งสะล้อ ซึ่งสะลือก๊อบมีส่วนประกอบดังนี้

1. หัวสะล้อ	4. คันสะล้อ	6. โง้งสะล้อ	8. กังสะล้อ	10. ก๊อบ (โง้ง)
2. แห่สะล้อ	5. ก๊อบสะล้อ	7. ตาดสะล้อ	9. หางม้า	11. เท้าสะล้อ
3. สายสะล้อ				

Figure 2 Parts of a Saloh

หลักการตั้งเสียงของสะล้อก็อบมีลักษณะเหมือนกับการตั้งเสียงปิ่น คือ Strings 1 (Outside) เป็นเสียง C และ String 2 (Inside) เป็นเสียง G ผู้วิจัยได้ทำตารางการตั้งเสียงของสะล้อก็อบไว้โดยจะประกอบไปด้วยโน้ต ซ (G) ล (A) ท (B) ด (C) ร (D) ม (E) ฟ (F) ซ้ (G') ล้ (A') ท้ (B') ด้ (C') ร้ (D') ม้ (E') ฟ้ (F') ซ้ (G'') ดังนี้

Table 1 Tuning a Saloh

	Fret											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
String 1	C	D	E	F	G'	A'	B'	C'	D'	E'	F'	G''
String 2	G	A	B	C	D	E	F	G'	A'	B'	C'	D'

2.3 ปิ่น

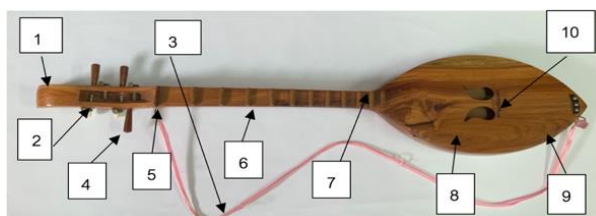
ปิ่น (ซึง) เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีดของภาคเหนือมีรูปร่างคล้ายพิณของภาคอีสาน มีทั้งหมด 4 สายโดยจะบรรเลงเป็นเส้นคู่ส่วนมากมักนิยมไม้ท่อนเดียวในการสร้าง ไม้ที่นิยมได้แก่ ไม้ขนุน ไม้สัก ไม้พะยูน และไม้ชิงชัน มีวิธีการบรรเลงโดยการนำอุปกรณ์ดีดขนาดเท่าเหรียญบาทที่มีปลายแหลม จับด้วยมือขวาด้วยนิ้วโป้งและนิ้วชี้ ดีดกระทบลงบนสายของปิ่นโดยจะดีดทีละสายหรือดีดกระทบ 2 สาย ขึ้นอยู่กับทางที่ใช้บรรเลง ส่วนมือซ้ายกดลงในช่องที่คั่นด้วยลูกก็อบ โดยจะกดชิดกับส่วนลูกก็อบ แต่ไม่กดลงบนลูกก็อบ เพราะจะทำให้ได้เสียงที่ไม่ชัดเจน

วิธีการบรรเลงปิ่น จะใช้มือซ้ายประคองบรรเลงตรงคอกินโดยให้อยู่ระหว่างนิ้วโป้งกับนิ้วชี้ จากนั้นใช้นิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง และนิ้วก้อย เลือกกดทีละนิ้วในบริเวณก็อบแต่ละลูก ส่วนมือ

ซ้ายจะใช้นิ้วโป้งและนิ้วชี้จับที่ไม่ติดในลักษณะคว่ำมือ เมื่อบรรเลงจะนำในส่วนของไม้ยื่นเข้าไป บริเวณสายไม้ลึกมากจากนั้นติดด้วยวิธีการหักข้อมือขึ้นและลง ปินจะบรรเลงสายล่างเป็นหลัก ส่วนสายด้านบนใช้เพื่อประคองเสียงให้ยืนไว้เพื่อให้เกิดความกังวานเท่านั้น ซึ่งปินมีส่วนประกอบดังนี้

1. หัวปิน 3. สายสะพาย 5. คอปิน 7. สายปิน 9. โกงปิน
2. ลูกบิด 4. แซ่ปิน (หลักปิน) 6. ก๊อบ (ลูกนับ) 8. ตาดปิน 10. ก๊อบโค้ง

Figure 3 Parts of a Pin

ปินมีทั้งหมด 3 ขนาด ได้แก่ ปินหลวง ปินกลาง และปินเล็ก ปินในวงซอท้องถิ่นน่าจะใช้ปินกลางในการบรรเลงมีหลักการตั้งเสียงดังนี้ ปินจะไม่ตั้งโดยเทียบกับขลุ่ยเหมือนจังหวัดอื่น การตั้งเสียงจะมีความสัมพันธ์กับระดับเสียงของซอซอ ซึ่งต้องตั้งไม่ให้สูงมากเกินไป โดยผู้วิจัยได้ทำการตั้งเสียงไว้ตามลูกนับตามของปินกลางไว้ดังนี้

Table 2 Tuning a Pin

	Fret											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
String 1	C	D	E	F	G'	A'	B'	C'	D'	E'	F'	G''
String 2	G	A	B	C	D	E	F	G'	A'	B'	C'	D'

3. ทำนองซอและทำนองดนตรีของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ

3.1 โน้ตเพลง มีทั้งหมด 5 เพลง ได้แก่ เพลงดาต่น่าน (Dard Naan) เพลงลับแล (Lublang) เพลงพม่าต๊ะโต้งเต้ง (Pamatatongtang) เพลงดาตแพรว (Dard Phrae) และเพลงจะปู่เชียงกลาง (Japuchiangglang)

Example 1 *Dard Naan*

Example 2 *Lublang*

Example 3 *Pamatatongtang*

Example 3 *Pamatatongtang* (continued)**Example 4** *Dard Phrae*

1

5

9

13

17

21

25

29

33

Example 5 *Japuchiangglang*

3.2 ทำนองขอของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ

ทำนองขอของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ ที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์มีทั้งหมด 5 เพลง ได้แก่ เพลงดาदन่าน เพลงลับแลง เพลงพม่าต๊ะโต้งเต้ง เพลงดาตแพร์ และเพลงจะปูเซียงกลาง ในแต่ละเพลงจะใช้บรรเลงในทุก ๆ โอกาสงานต่าง ๆ เนื่องจากช่างขอสามารถด้นคำขอไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในงาน หรือสามารถเตรียมบทขอที่สามารถเข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ ได้

การเน้นคำ การใช้กลวิธีพิเศษ การบรรจุคำเพลง และการใช้กลวิธีพิเศษ การเน้นคำจาก การศึกษาพบว่า การขอหรือการร้องแต่ละคำจะมีคำที่ออกเสียงดังกว่าคำอื่นซึ่งคำจำพวกนั้นจะเน้น

ตามสำเนียงภาษาของภาคเหนือในการพูด คำที่ถูกเน้นมักจะตรงกับลูกตกตามห้องต่าง ๆ อาจจะไม่ใช่ว่าทุกห้องโดยส่วนมากมักจะขึ้นด้วยตัวโน้ตที่มีเสียงสูงและมักจะไม่มีการใช้กลวิธีพิเศษในค่านั้น (Ex.6)

Example 6 *Dard naan* in Vocal Melody (excerpted)

Main Melody

Vocal

yok mue wai koi_ pai_ mue san_ kao rop_ yor wan_ san_ mue sai_ klao

3.3 ทำนองดนตรีของแม่ครูลำตวน สุวรรณภูคำ

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์กลุ่มเสียงปี่จุมมูล การดำเนินทำนอง และกลวิธีพิเศษของปี่และสล้อซึ่งสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ในแต่ละเพลงได้ดังนี้

กลุ่มเสียงปี่จุมมูลที่พบใน 5 เพลง ที่ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ได้แก่ เพลงดาตน่าน เพลงลับแล เพลงพม่าด๊ะโต้งเต้ง เพลงดาตแพร์ และเพลงจะปู่เชียงกลาง มีจำนวนทั้งสิ้น 4 กลุ่มเสียงได้แก่ กลุ่มเสียงปี่จุมมูลทางเพิงอบบน ตรมXชล กลุ่มเสียงปี่จุมมูลทางขวา พชลXตรมX กลุ่มเสียงปี่จุมมูลทางกลางแหบ มพชXตมX และกลุ่มเสียงปี่จุมมูลทางกลาง ทตมXพชX ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของเพลงตามจำนวนของกลุ่มเสียงเป็น 2 ประเภทดังนี้

- เพลงที่มี 1 กลุ่มเสียง ได้แก่ เพลงลับแล เพลงจะปู่เชียงกลาง
- เพลงที่มี 2 กลุ่มเสียง ได้แก่ เพลงดาตน่าน เพลงพม่าด๊ะโต้งเต้ง เพลงดาตแพร์

การดำเนินทำนองของปี่ผู้วิจัยได้ทำการสรุปตามเพลงที่ทำการวิเคราะห์ดังนี้

เพลงดาตน่าน ผู้วิจัยพบคู่เสียงของปี่ที่เกิดขึ้นในเพลงดาตน่านทั้งหมด 2 คู่เสียง ได้แก่ คู่ 2 (คู่กระด้าง) และคู่ 4 (คู่กึ่งกระด้าง)

เพลงลับแล ผู้วิจัยพบคู่เสียงของปี่ที่เกิดขึ้นในเพลงลับแลทั้งหมด 3 คู่เสียง ได้แก่ คู่ 2 (คู่กระด้าง) คู่ 4 (คู่กึ่งกระด้าง) และคู่ 5 (คู่เสนาะ)

เพลงพม่าด๊ะโต้งเต้ง ผู้วิจัยพบคู่เสียงของปี่ที่เกิดขึ้นในเพลงพม่าด๊ะโต้งเต้งทั้งหมด 3 คู่เสียง ได้แก่ คู่ 2 (คู่กระด้าง) คู่ 4 (คู่กึ่งกระด้าง) และคู่ 6 (คู่เสนาะ)

เพลงดาตแพร่ ผู้วิจัยพบคู่เสียงของปิ่นที่เกิดขึ้นในเพลงดาตแพร่ทั้งหมด 4 คู่เสียง ได้แก่ คู่ 2 (คู่กระด้าง) คู่ 3 (คู่เสนาะ) คู่ 4 (คู่กึ่งกระด้าง) และคู่ 5 (คู่เสนาะ)

เพลงจะปู้เซียงกลาง ผู้วิจัยพบคู่เสียงของปิ่นที่เกิดขึ้นในเพลงดาต่น่านทั้งหมด 4 คู่เสียง ได้แก่ คู่ 2 (คู่กระด้าง) คู่ 3 (คู่เสนาะ) คู่ 4 (คู่กึ่งกระด้าง) และคู่ 5 (คู่เสนาะ)

การดำเนินทำนองของสละล้อผู้วิจัยได้ทำการสรุปตามเพลงที่ทำการวิเคราะห์ดังนี้

เพลงดาต่น่าน ผู้วิจัยพบคู่เสียงของสละล้อที่เกิดขึ้นในเพลงดาต่น่านทุกคู่เสียงยกเว้นเพลงที่มีสำนวนบังคับทางจึงสามารถบอกได้ว่าสละล้อมีการแปรทำนองที่ค่อนข้างหลากหลายมากกว่าปิ่น มีการดำเนินทำนองที่สอดคล้องกันกับทำนองกลางทุกประโยค

เพลงลับแล ผู้วิจัยพบคู่เสียงของสละล้อที่เกิดขึ้นในเพลงลับแลทุกคู่เสียงยกเว้นเพลงที่มีสำนวนบังคับทางจึงสามารถบอกได้ว่าสละล้อมีการแปรทำนองที่ค่อนข้างหลากหลายมากกว่าปิ่น มีการดำเนินทำนองที่สอดคล้องกันกับทำนองทางกลางทุกประโยค

เพลงพม่าด๊ะโต้งเต่ง ผู้วิจัยพบคู่เสียงของปิ่นที่เกิดขึ้นในเพลงพม่าด๊ะโต้งเต่งทั้งหมด 5 คู่เสียง ได้แก่ คู่ 2 (คู่กระด้าง) คู่ 3 (คู่เสนาะ) คู่ 4 (คู่กึ่งกระด้าง) คู่ 5 (คู่เสนาะ) และคู่ 6 (คู่กระด้าง) มีการดำเนินทำนองที่สอดคล้องกันกับทำนองกลางทุกประโยค

เพลงดาตแพร่ ผู้วิจัยพบคู่เสียงของปิ่นที่เกิดขึ้นในเพลงดาตแพร่ทั้งหมด 3 คู่เสียง ได้แก่ คู่ 3 (คู่เสนาะ) คู่ 5 (คู่เสนาะ) และคู่ 7 (คู่กระด้าง) มีการดำเนินทำนองที่สอดคล้องกันกับทำนองหลักทุกประโยค และพบการใช้กลวิธีพิเศษการสลับและขยับที่มีลักษณะของทำนองเฉพาะ

เพลงจะปู้เซียงกลาง ผู้วิจัยพบคู่เสียงของปิ่นที่เกิดขึ้นในเพลงจะปู้เซียงกลางทุกคู่เสียง มีการดำเนินทำนองที่สอดคล้องกันกับทำนองหลักทุกประโยค

Example 7 Pin and Saloh Melodies (excerpted)

บทสรุป

แม่ครูลำดวน สุวรรณภูคำ เป็นศิลปินพื้นบ้านล้านนาด้านการขับซอ ประเภทซอล่องน่าน และเป็นหัวหน้าคณะซอล่องน่านคณะซอแก้ว ซึ่งมีชื่อเสียงและได้รับความนิยมในจังหวัดแพร่และจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งสอดคล้องกับที่แม่ครูคำมิ่ง อินสาร ได้กล่าวถึงแม่ครูลำดวน สุวรรณภูคำ ไว้ว่า “ลำดวนก็ไปหากิน ขยายผลผลิตไปกับช่างสมศักดิ์...”⁹ เนื่องจากช่างซอสมศักดิ์เป็นผู้ก่อตั้งคณะซอแก้ว ร่วมกับแม่ครูลำดวน อีกทั้งแม่ครูยังเป็นลูกศิษย์ของพ่อครูซอล่องน่านที่มีชื่อเสียงในอดีตพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ แม่ครูได้สืบทอดความรู้จากพ่อครูเมืองดีและได้สั่งสมประสบการณ์ด้านการขับซอและการฟ้อนแน่นมาร่วม 50 ปี จนกระทั่งมีชื่อเสียงในปัจจุบัน

วิธีการบรรเลงวงซอล่องน่านในแบบฉบับของแม่ครูลำดวน สุวรรณภูคำ มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดที่แตกต่างจากสำนักอื่น ๆ คือ การดำเนินในการฝึกการขับซอ การถ่ายทอด เช่น การสอนการใช้กลวิธีพิเศษการเอื้อนที่ไม่เหมือนกับสำนักใด ซึ่งสอดคล้องกับที่นายภูษิต ยะปะนันท์ ได้กล่าวถึงแม่ครูลำดวน สุวรรณภูคำ ไว้ว่า “ปัจจุบันแทบจะไม่ทั้งการเอื้อนเลยครับ ช่างซอหลาย ๆ คนก็อายุมากขึ้นก็จะเอื้อนไม่ค่อยไหวครับ แต่แม่ครูนี้เหมือนเป็นเอกลักษณ์เลยครับ”¹⁰ รวมไปถึงการแต่งกายด้วยชุดม่อฮ่อมในการขับซอ ซึ่งสอดคล้องกับที่กิตติวัฒน์ กิ่งแก้ว ได้กล่าวถึงการแต่งกายในการขับซอว่า “การแต่งการของช่างซอฝ่ายชายจะสวมใส่เสื้อหม้อฮ่อม คอกลมผ่าอก และสะตอ (กางเกงหูก)”¹¹

ทำนองซอพบว่ามีความพิเศษคือการเน้นคำ จะเน้นตามสำเนียงภาษาของภาคเหนือ และตัวที่เน้นมักอยู่ในจังหวะที่ตรงกับลูกตกของแต่ละห้องซึ่งในบางจุดที่ต้องการเน้นเป็นพิเศษมักจะใส่กลวิธีพิเศษการซ้อนเสียงคล้ายลูกคอเข้าไปด้วย การใช้กลวิธีพิเศษการเอื้อนมีใน 2 กรณี คือใช้ในคำที่มีการใช้วรรณยุกต์ไม้ตรีและไม้จัตวาและใช้เพื่อเชื่อมคำระหว่างห้อง การใช้กลวิธีพิเศษมักถูกใช้ในเพลงรูปแบบดำเนินทำนองมากกว่าเพลงบังคับทาง การบรรจุกำเพลงในแบบของแม่ครูลำดวน ส่วนมากมักจะบรรจุ 2 คำ ต่อ 1 ห้อง เว้นแต่ในการดนตรีที่จำเป็นต้องใช้หลายคำซึ่งเป็นกรณีพิเศษ

ทำนองดนตรี จากการศึกษาเพลงดาदन่าน เพลงลับแลง เพลงพม่าด๊ะโต้งเต่ง เพลงดาตแพร่ และเพลงจะปู้เชียงกลาง พบว่าการดำเนินทำนองของป็นมีการบรรเลงคู่เสียงอยู่ 2 คู่เสียง ได้แก่

⁹ Kamming Insarn, Interview (August 8, 2020).

¹⁰ Pusit Yapanan, Interview (October 26, 2020).

¹¹ Kitiwat Kingkeaw, “The Saw Longnan of Lamduan Kampan” (Master’s Thesis, Srinakharinwirot University 2010), 73. (in Thai)

คู่ 2 (คู่กระด้าง) และคู่ 4 (คู่กึ่งกระด้าง) โดยป็นมีการดำเนินทำนองที่มีลักษณะเฉพาะคือการผันเสียงเป็นคู่ 8 เสียงโดและเสียงซอล พบว่าป็นมีการใช้กลวิธีพิเศษน้อยครั้งมา และพบว่าสละล่อมมีการใช้กลวิธีพิเศษหลายจุด ได้แก่ การพรมนิ้ว การขยี้ และการสะบัด ซึ่งพบว่าการพรมนิ้วเป็นกลวิธีของเครื่องดนตรีประเภทสีของไทย ดังที่ มนตรี ตราโมท กล่าวเรื่องการสีพรมนิ้ว ในแนวเดียวกันว่า “เป็นวิธีปฏิบัติอย่างหนึ่งของเครื่องดนตรีประเภทที่ใช้นิ้วบังคับเสียงสูงต่ำ (เช่นซอ) ในเมื่อทำนองเพลงตอนนั้นมีเสียงยาวพอสมควร...”¹² นับได้ว่า การบรรเลงสละล่อมมีความงามขั้นวิจิตรอย่างดนตรีราชสำนัก

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่ามีเนื้อหาในงานวิจัยที่สามารถสานต่อความรู้และภูมิปัญญาล้านนาด้านการขับซอในสายทางของพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ ได้คือเรื่องของแม่ครูกำมิงอินสาร ผู้เป็นบุตรของพ่อครูเมืองดี เทพประสิทธิ์ เป็นผู้ที่มีสืบทอดเจตนารมณ์และภูมิปัญญาของพ่อครูเมืองดี โดยตรง ซึ่งแม่ครูได้รับรางวัลเพชรราชภัฏ-เพชรล้านนา ปีพ.ศ. 2563 ที่ผ่านมา และผลงานรางวัลต่าง ๆ อีกมากมาย จึงควรค่าแก่การศึกษาเพื่อจะสืบเนื่องต่อไปในอนาคต

Bibliography

- Chomsung, Rattasil. “WongSaloh Saw Pin of Master Arunsilp Daungmoon in Nan Province.” Master’s Thesis, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, 2016. (in Thai)
- Insarn, Kamming. The Artist. (Interviewee). August 8, 2020.
- Kingkeaw, Kitiwat. “The Saw Longnan of Lamduan Kampan.” Master’s Thesis, Srinakharinwirot University 2010. (in Thai)
- Suwannaphukham, Lamduan. *Kamsawsalohpin WannaSinphendinlanna*. Nakohn Pathom: Printing Silpakorn University, 2015. (in Thai)
- . The Artist. (Interviewee). July 27, 2018.
- . The Artist. (Interviewee). August 8, 2020.
- Tramote, Montri. *Sapsangkeet*. Bangkok: Rongpimkarnsassana, 1988. (in Thai)
- Yapanan, Pusit. The Artist. (Interviewee). October 26, 2020.

¹² Montri Tramote, *Sapsangkeet* (Bangkok: Rongpimkarnsassana, 1988), 18. (in Thai)